

פתרון הבחינה בהיסטוריה א', 1 יח"ל, מועד קיץ 2009

שאלונים: 220,22105

מוגש על-ידי: נעמי בלנק, רענן נוימרק ודורון קורקוס
מורים להיסטוריה ברשת בתי הספר של יואל גבע

פרק ראשון - יחידת מבוא: 1870-1920

(הערה: על הנבחן היה לענות על שלוש מהשאלות 1-5)

שאלה מספר 1

שינויים במעמד **החוקי-המשפטי**: בשליש השלישי של המאה ה-19 נהנים יהודי מרכז ומערב אירופה משוויון זכויות בחוק-אמנציפציה. הענקת שוויון הזכויות ליהודים החלה בסוף המאה ה-18 בצרפת בעקבות המהפכה הצרפתית. במהלך המאה ה-19 העניקו גם בריטניה, הולנד, בלגיה, שוויץ, אוסטרו-הונגריה ומדינות נוספות במרכז ומערב אירופה שוויון זכויות בחוק לאזרחיהן היהודים. במזרח אירופה, בשטחה של רוסיה, לא קיבלו היהודים אמנציפציה והמשיכו להיות מופלים לרעה. שוויון הזכויות שבו זכו היהודים במערב אירופה הוביל להשתלבותם בחברה הסובבת. יהודים החלו לעסוק במקצועות שעד לאותה העת היו חסומים בפניהם; היהודים השתלבו בפוליטיקה, במקצועות חופשיים, בבנקאות, בתעשייה ובמסחר.

שינויים בתחום **הכלכלה**: בשליש השלישי של המאה ה-19 עוברת יהדות אירופה שינוי משמעותי בתחום הכלכלה, כאשר עיקר השינוי הוא מעבר מ"כלכלה יהודית" ל"יהודים בכלכלה". היהודים הולכים ומשתלבים במקצועות שבהם לא עסקו עד לאותה העת. במזרח אירופה (רוסיה, פולין ורומניה) עוזבים חלק מהיהודים את ענפי המלאכה המסורתיים (חייטות, סנדלרות, בורסקאות וכדומה) ועוברים לעסוק במסחר ובמקצועות חופשיים: רופאים, רוקחים, עורכי דין, מורים וכו'. במערב אירופה קיבלו היהודים שוויון זכויות בחוק-אמנציפציה והשתלבותם בכלכלת המדינה הייתה מהירה ביותר: יהודים משתלבים בתחום הבנקאות (משפחת רוטשילד בבריטניה ומשפחת מנדלסון בגרמניה), בתעשייה (אמיל רטנאו היה ממייסדי מפעל A.E.G) ובמקצועות חופשיים: עיתונות, עריכת דין, רפואה וכדומה.

שאלה מספר 2

שתי צורות התיישבות שהוקמו בארץ-ישראל בשנים 1881-1914: המושבה, הקבוצה.

- המושבה** - המושבה הייתה צורת התיישבות אופיינית לעלייה ה-1. המתישבים הקימו ישובים חקלאיים המבוססים על בעלות פרטית של המתישב על הקרקע. בכל המושבות, חוץ מגדרה, הייתה האוכלוסייה מורכבת מעולים שהגיעו מרוסיה ורומניה, אנשי חיבת ציון ומרביתם בגיל העמידה, בעלי משפחות ורכוש עצמי מסוים [גדרה הוקמה על-ידי הבילויים, שהיו צעירים, חסרי משפחות ורכוש]. בשנים הראשונות לעלייתם על הקרקע התקשו המתישבים להתבסס. הם סבלו מחוסר הכשרה חקלאית והעדר ניסיון בעבודת האדמה, קשיי תעבורה, מחסור במים, אדמות בור קשות לעיבוד חקלאי והתנכלות של השלטון הטורקי ששלט בארץ. למרות הקשיים המשיכו לקום בארץ מושבות נוספות שהמתישבים בהן הדגישו את הצורך לבסס בארץ ישראל עבודת כפיים של יהודים בחקלאות. עד לסוף העלייה ה-1 קמו בארץ ישראל כ-28 מושבות חקלאיות שבהן חיו כשבעת אלפים יהודים חלוצים. מושבות אלו הניחו את הבסיס למשק המטעים וענף ההדרים, ענפים שאפשרו עבודה יצרנית רווחית. המושבות הניחו את הבסיס להתיישבות יהודית לאומית בארץ ישראל.
- הקבוצה** - הקבוצה היא צורת התיישבות שיתופית, שבה המתישבים אינם בעלי הקרקע. הקבוצות קמו בעלייה ה-2 על אדמות הלאום שקנו המוסדות הציונים המיישבים (המשרד הארצישראלי וק"ל). הקבוצות התבססו על תפישת העולם הסוציאליסטית שלפיה אין להחזיק בבעלות פרטית על רכוש ויש לעבד את הקרקע באופן שיתופי וליהנות יחד מפירות העבודה. רעיון ההתיישבות השיתופית נבחן לראשונה בחוות כינרת. קבוצה מאנשי העלייה ה-2 החליטה לעבד את האדמה במקום באופן שיתופי ללא מנהל או משגיח. הפועלים התיישבו על אדמות שקנה המשרד הארצישראלי והקימו במקום את דגניה. בעקבות דגניה קמו קבוצות נוספות שהתבססו על עבודה עצמית שיתופית של המתישבים.

הערה: על הנבחן היה להציג מאפיין של אחת מצורות ההתיישבות.

שאלה מספר 3

נקודות **דמיון** בין התנועה הציונית ובין תנועות לאומיות אחרות באירופה:

- היעד הפוליטי**: כל התנועות הלאומיות באירופה ובהן גם התנועה הציונית פעלו להקמת מדינה ריבונית עצמאית בה יוכלו בני הלאום לחיות באופן אוטונומי ולפתח את ייחודם הלאומי.
- תהליכי חילון**: כל התנועות הלאומיות באירופה ובהן גם התנועה הציונית הושפעו מצמצום תפקידה של הדת כמוטיב מרכזי בחיי האדם. ירידת מעמד הדת הביאה עמיהם שונים באירופה ובהם גם העם היהודי לנסות ולהגשים את שאיפותיהם הלאומיות בדמות הקמת מדינה עצמאית-פתרון חילוני למצוקות העם ושאיפתו לייחוד בתבל ארץ עצמאית.

- **יצירת תודעה לאומית:** כל התנועות הלאומיות באירופה ובהן גם התנועה הציונית פעלו לחזק את התודעה הלאומית בקרב עמיהן. במילים אחרות, מנהיגי התנועות הלאומיות ייחסו חשיבות ליצירה, טיפוח וחיזוק ההכרה בעמיהן שיש לפעול להשגת עצמאות. בנוסף יש להדגיש את ייחודו של העם ודבר זה נעשה בדרך כלל תוך הדגשת ההיסטוריה הייחודית של העם המבחינה בינו ובין עמים אחרים.

הבדלים בין התנועה הציונית ובין תנועות לאומיות אחרות באירופה:

- **שאלת הטריטוריה:** בעוד שתנועות לאומיות אחרות נאבקו להשיג עצמאות כאשר עמם מרוכז בטריטוריה מוגדרת התנהל בתנועה הציונית ויכוח האם ארץ-ישראל היא אכן היעד ומהן הדרכים בהן יש לפעול כדי להגשים את הקמתה של מדינה יהודית עצמאית.
- **פיזור היהודים:** בעוד שתנועות לאומיות אחרות נאבקו להשיג עצמאות לעם שחי באופן מרוכז בטריטוריה מוגדרת היה העם היהודי מפוזר בכל העולם. התנועה הציונית הייתה צריכה לרכז את היהודים מכל קצווי תבל לטריטוריה (ארץ-ישראל) שלא הייתה עדיין בידיה.
- **בסיס הכוח:** בעוד שתנועות לאומיות אחרות שאבו את כוחן מהמעמד הבינוני (הבורגנות), מעמד זה לא תמך בדרך כלל בתנועה הציונית בראשית דרכה והיא שאבה את כוחה מהמעמד הנמוך.

הערה: על הנבחר היה לציין נקודת דמיון אחת ונקודת שונן אחת.

שאלה מספר 4

שני **קשיים** של היישוב היהודי בארץ-ישראל בזמן מלחמת העולם הראשונה:

- כשפרצה מלחה"ע ה-1 הכריזה ממשלת טורקיה על מצב חירום בכל רחבי האימפריה ועל סגירת מיצרי הבוספורוס והדרדנלים (מעברים ימיים המקשרים בין הים השחור לים התיכון) בפני אניות זרות. כך ניתק הקשר בין אירופה לא"י. המושבות שעיקר פרנסתן היה הייצוא החקלאי לאירופה לא יכלו לייצא את תוצרתן ונקלעו למשבר כלכלי חמור. אנשי הישוב הישן לא יכלו להמשיך ולקבל את כספי החלוקה והגיעו לפת לחם.
- הטורקים הטילו מס מלחמה כבד ביותר על הישוב היהודי ודרשו מאנשי הישוב לקבל את האזרחות העות'מאנית (להתעתמן) או להיות צפויים לגירוש מהארץ. המתעתמנים צפויים היו לגיוס לצבא הטורקי. הטורקים הפכו את הארץ לבסיס אספקה לצבא: הם החרומו מזון, בהמות עבודה, עקרו מטעים כדי להסיק את קטרי הרכבת והתוצאה הייתה משבר קשה ביותר במושבות. כשהחל הצבא הבריטי להתקדם מכוון מצרים לארץ, גירשו הטורקים את כל היהודים מדרום הארץ לצפונה כיוון שהיהודים נחשבו אוכלוסייה עוינת (לרובם אזרחות רוסית, כאשר רוסיה היא אויבת של טורקיה במלחמה). הגירוש פגע קשות במושבות ובישוב היהודי בארץ. (אפילו מת"א גורשו התושבים היהודים).

דרכי **ההתמודדות** של היישוב עם הקשיים :

- **הוועד להקלת המשבר**: עם פרוץ המלחמה הוקם בתל אביב "הוועד להקלת המשבר" שבראשו עמד מאיר דיזינגוף. הוועד דאג לאספקת הלחם וחלוקתו, סייע למחוסרי עבודה וגייס כספים בחו"ל לסייע לישוב. הוועד הקים גם מטבחים ציבוריים בהם נתנו לנצרכים ארוחות במחיר סמלי.
- **המשביר המרכזי**: הוקם ביוזמת חוגי הפועלים (1916) במטרה לרכוש חיטה בסיטונות מהישובים היהודיים בגליל ולמכור אותה ללא רווח לציבור שנזקק לחם.

הערה: על הנבחן היה להציג דרך התמודדות **אחת**.

שאלה מספר 5

שני סעיפים מחוזה וורסאי:

- **פיצויי מלחמה**- בהסכמי וורסאי נקבע שגרמניה תשלם פיצויי מלחמה עצומים למדינות המנצחות, כאשר מרבית הסכום (52%) יועבר לצרפת כפיצוי על הנזקים האדירים שנגרמו לה במלחמה. הפיצויים אמורים היו להיות בכסף, בזהב, בפחם ובבקר.
- **חיסול כוחה הצבאי של גרמניה**- בהסכמי וורסאי נקבע שהצבא הגרמני יוגבל ל-100 אלף חיילים (4000 קצינים), כאשר מדובר בצבא קבע המגויס ל-15 שנה, כך שלא ניתן יהיה לרענן את שורות הצבא. על הגרמנים נאסר להחזיק חיל אוויר, להחזיק ולייצר נשק כבד, ובנוסף חויבו הגרמנים למסור את כל אניות הקרב למדינות המנצחות. כמו כן נקבע שהאזור המצוי מערבית לנהר הריין יהיה שטח מפורז.
- **הקמת חבר הלאומים**- בהסכם וורסאי הוחלט על הקמת ארגון בינלאומי שתפקידו יהיה לפתור סכסוכים בדרכי שלום ולמנוע את פריצתן של מלחמות בעתיד. הארגון הוקם בהתאם לחזונו של נשיא ארה"ב ווילסון שראה חשיבות עליונה בהקמת ארגון שימנע את פריצתה של מלחמה חדשה, דוגמת מלחמת העולם ה-1.

הערה: על הנבחן היה להציג **שני** סעיפים.

פרק שני - בניין הבית הלאומי-היהודי בארץ-ישראל והיחסים בין יהודים, ערבים ובריטים בין שתי מלחמות עולם

(הערה: בפרק זה על הנבחן לענות על שאלות באחת משתי אפשרויות: אפשרות א' או אפשרות ב')

אפשרות א'

על הנבחן היה לענות אל אחת משאלות הנושא של שנות ה-20 (שאלות 6-7),

ועל שתיים משאלות הגישור על שנות ה-30 (שאלות 8-11)

שאלות נושא: בניין הבית הלאומי היהודי בשנות ה-20

שאלה מספר 6

סעיף א'

הסיבות לעלייה לארץ ישראל בשנות ה-20:

א. המצב הפוליטי, החברתי והכלכלי ברוסיה- ב-1917 התחוללה ברוסיה המהפכה הקומוניסטית. בעקבות המהפכה פרצה ברוסיה "מלחמת אזרחים", בין תומכי המשטר הקומוניסטי "האדומים" ובין מתנגדיו "הלבנים". המהפכה ומלחמת האזרחים גרמו שפיכות דמים, הרס קהילות יהודיות וסבל גדול ליהודים. יהודים רבים הצטרפו לשורות הקומוניסטים, והאמינו ברעיונותיהם. היהודים קיוו כי המהפכה תהפוך את רוסיה למדינה סוציאליסטית- שוויונית, שתשפר גם את מצבם. "הלבנים", מתנגדי המהפכה, התייחסו ליהודים כתומכי המשטר החדש, רדפו אותם, ביצעו פוגרומים קשים ביהודים, וגרמו הרס של קהילות יהודיות רבות. גם בתום מלחמת האזרחים לא השתפר מצבם של היהודים. השלטון הקומוניסטי החדש רדף יהודים- ציונים, והתייחס אליהם כאויבי המהפכה. יחסו של השלטון החדש והאכזבה מהתנפצותו של החלום הסוציאליסטי גרמו לרבים להגר מרוסיה, כדי לנסות להגשים את רעיונותיהם הסוציאליסטיים במקום אחר.

ב. עקרון "ההגדרה העצמית" עורר תקוות בקרב היהודים- בתום מלחמת העולם הראשונה התכנסו מדינות העולם כדי לחתום על הסכמי שלום, שיבטיחו את העולם מפני מלחמה עולמית נוספת. הסכמי השלום הכירו בזכותם של העמים להגדרה עצמית. עקב כך קמו באירופה עשר מדינות חדשות, ובכולן גברה תחושת הלאומיות. גם היהודים היו שותפים לתחושות לאומיות אלה, ועקרון "ההגדרה העצמית" עורר גם אצל היהודים תקוות וציפיות לשינוי במעמדה של הציונות, והכרה בשאיפותיה להקמת מדינה יהודית.

ג. "הצהרת בלפור"- חלק גדול מהציפיות התעורר בעיקר לאחר שבריטניה כבשה את ארץ ישראל, ופרסמה את "הצהרת בלפור". ההצהרה הייתה בעיני היהודים מעין צ'רטר, שניתן לעם היהודי

על ידי מעצמה גדולה וחשובה השולטת בארץ ישראל. רבים היו משוכנעים כי בריטניה תסייע במהרה ליישוב היהודי בארץ ישראל להקים מדינה יהודית, ועלו לארץ להשתתף בהגשמת חלום בניית הארץ ובהגשמת רעיונותיהם הסוציאליסטיים. התלהבות ותקווה היו בעיקר בקרב חברי תנועות הנוער החלוציות.

ד. **אנטישמיות כלפי היהודים במדינות החדשות**- המדינות החדשות התחייבו לשמור על זכויות המיעוטים, אך בחלקן הגדול התעלמו מזכויות אלה ואף פגעו ביהודים. לדוגמה: בפולין פרצו פרעות ביהודים, ומדיניות הממשל הייתה אנטישמית. נוסף על כך, סבלו היהודים בפולין מהמלחמה שהתנהלה בין רוסיה לפולין, ששאפה להרחיב את גבולותיה במזרח על חשבונה של רוסיה. היהודים שהתגוררו באזורי הקרבות נפגעו פיזית וכלכלית, ולכן רבים מהם החליטו לעזוב. חלקם עלה לארץ ישראל.

הערה: על הנבחן היה להציג שלוש סיבות.

מאפייני העולים בתקופה זו:

עלייה שלישית:

- רוב העולים בשנים הראשונות לעלייה השלישית היו צעירים **חדורי רעיונות סוציאליסטיים-חלוציים**.
- התארגנו עוד לפני עלייתם ארצה במסגרות כמו תנועת "החלוץ" ותנועת "השומר הצעיר". במסגרות אלה עברו הצעירים הכשרה מוקדמת, שבה למדו את עבודת האדמה ואת השפה העברית.
- מ-1922 פחת מספרם של החלוצים, ולאורך הגיעו **בני המעמד הבינוני**, בעלי משפחות ובעלי הון בסיסי, ללא כל הכשרה מוקדמת או רעיונות סוציאליסטיים. הללו הגיעו לארץ לאחר שארצות הברית סגרה את שעריה, ולא אפשרה למהגרים להיכנס אליה.

עלייה רביעית:

- **מוצאם של העולים**- המאפיין החיצוני הבולט ביותר בעלייה זו היה המוצא של העולים. בניגוד לעליות קודמות שבהן הגיעו רוב העולים מרוסיה, הגיעה עלייה זו ברובה מפולין.
- **מניעים של חוסר ברירה**- רוב העולים הגיעו לארץ ישראל מחוסר ברירה. המניעים העיקריים לא היו ציוניים סוציאליסטיים, והאידיאלים לא היו לכבוש את העבודה ולעסוק בעבודה חקלאית תוך יישוב אזורים רחוקים. ההפך, רוב העולים היו מבני המעמד הבינוני שמכרו את עסקיהם ואת רכושם, והגיעו לארץ עם כספם כדי למצוא מקורות פרנסה נוחים להם ולבני משפחותיהם. רבים מהם פנו להתיישבות בערים כמו תל אביב, ירושלים וחיפה, כדי להמשיך את חייהם כבני המעמד הבינוני. העולים פיתחו את ענפי המסחר והתעשייה בערים הגדולות, ועזרו בפיתוח הערים עצמן שזכו לפריחה תרבותית וכלכלית.
- **מיעוט של חלוצים**- חלק מהעולים היו חלוצים סוציאליסטיים, בני התנועות "החלוץ" ו"השומר

הצעיר", שבאו להגשים חברה סוציאליסטית בארץ ישראל, ולא בורגנים. חלקם ותרומתם של עולים אלה בשנים אלה היו מצומצמים באופן יחסי לעלייה בכללה. הם לא הצליחו למצוא עבודה חקלאית ולהתיישב על הקרקע, ורבים נאלצו להשתלב בעבודות בניין ותעשייה בערים הגדולות.

הערה: על הנבחן היה להציג שני מאפיינים.

סעיף ב'

פעילותו של הישוב היהודי לבניית הבית הלאומי בארץ ישראל:

התיישבות חקלאית:

"הקבוצה הגדולה"-הקיבוץ:

בימי העלייה השנייה הוקמה מסגרת שיתופית בשם "הקבוצה הקטנה". מסגרת זו הגשימה רעיונות סוציאליסטיים במסגרות קטנות (בין 20-25 איש בקבוצה).

בתקופת העלייה השלישית גבר זרם העולים, ונוצר צורך ליצור מסגרות חיים גדולות ופתוחות יותר שיאפשרו את קליטת העולים והשתלבותם. את רעיון "הקבוצה הגדולה" יזם **שלמה לביא** מכינרת שעלה בעלייה שנייה. הוא הציע להקים קבוצה גדולה יותר מזו שהייתה בעלייה שנייה, שתתיישב על קרקע לאומית שרכשו המוסדות הלאומיים. הקבוצה תקים מסגרת יישובית שוויונית רחבה ופתוחה, שתקלוט עולים חדשים ללא מיון (בניגוד ל"קבוצה הקטנה" שערכה מיון בין המועמדים).

במסגרת זו לא תהיה עבודה שכירה, וכל החברים יעבדו על פי יכולתם ויתחלקו בהכנסות באופן שווה על פי צורכיהם. החברים לא יחזיקו רכוש פרטי, וייהנו משירותים משותפים כמו מטבח, חדר אוכל, מכבסה ועוד. המסגרת הקטנה, טענו תומכי הרעיון, בלמה את ההתפתחות הכלכלית, בעוד המסגרת הרחבה תיתן תנופה כלכלית משמעותית לפיתוח הקבוצה.

המסגרת הרחבה תאפשר עיסוק בתחומי עבודה רבים ומגוונים, כמו חקלאות, מלאכה, תעשייה, מסחר ועבודות ציבוריות. יתרונה הגדול של "הקבוצה הגדולה" הוא ביכולתה לייצר את רוב הצרכים בעצמה, ולצמצם את תלותה בגורמים חיצוניים. כל החלטה חריגה במסגרת הקבוצה תתקבל על דעת אספת החברים בהכרעת רוב.

במסגרת זו הוקמו מספר קיבוצים, וביניהם **עין חרוד, תל יוסף ובית אלפא**.

מושב העובדים:

בשנת 1920 נקנו כ-70 אלף דונם בעמק יזרעאל. באזור זה הוקמה צורת התיישבות חדשה על פי רעיונותיו של **אליעזר יפה**. המטרה הייתה להקים יישוב שישלב בין רכוש פרטי, יוזמה אישית ועבודה עצמית לבין עקרונות של שיתוף ועזרה הדדית.

לכל מתיישב ניתנה קרקע לאומית בחכירה. יתרונות החכירה היו בכך שיימשך הפיקוח של ההנהגה הציונית על הנעשה ביישוב, וגם בכך שהמתיישבים לא יחששו לעבוד כאיכרים ולעסוק בעבודת האדמה. במושב תיאסר עבודה שכירה, ומי שיזדקק לידיים עובדות נוספות יקבל עזרה מחבריו ליישוב. כך הובטח מימושו של רעיון העזרה ההדדית והשיתוף. במושב נקבעו ועדות משותפות

הנותנות שירותים ציבוריים ותרבותיים לכלל החברים ואף סיוע כלכלי לנזקקים. כן הוחלט על הקמת מוסדות שיתופיים לשיווק ולאספקה, שישחררו את המתיישב לעבודה חקלאית בלבד. כך יוכל כל מתיישב להיות אדון לביתו ולמשפחתו, לבטא את עצמו, את כושרו ואת יוזמתו ולהיות אחראי לרווחיו ולהפסדיו. במקביל יוכל המתיישב ליהנות מחיי שיתוף ומעזרה הדדית. למעשה, כך שולבו רעיונות הציונות והסוציאליזם.

הניסיון הראשון להגשמת רעיונות אלה נעשה ב**בנהלל**. ב-1921 עלו על הקרקע 20 מתיישבים ראשונים, והחלו להכשיר את הקרקע. המושב תוכנן כטבעת שבמרכזה היו מבני ציבור, וסביבה בתים ומשקים. המרכז היה משותף לכולם, וסביבו הייתה לכל משפחה חלקה שהיא עיבדה.

מסגרות התיישבות חקלאית-פרטית

בין העולים של העלייה הרביעית היו מי שהעדיפו להשקיע את כספם בקניית אדמות פרטיות. אדמות פרטיות נקנו במחירים נמוכים באזור **תל אביב** ובאזור **השרון**. אפשר היה להתיישב בחלקות קרקע גדולות, ולפרנסה לעסוק בגידול פרי הדר. ענף פרי הדר התפתח בעיקר בשרון, והפך בהדרגה לאחד מענפי היצוא החשובים ביישוב היהודי. חלק מהמתיישבים לא רצו להיות חקלאים, והניחו כי אפשר להתפרנס מגידול פרי הדר בהשקעה מצומצמת יחסית, תוך התבססות על עבודה ערבית ויהודית זולה. חלק מיישובים אלה הפכו במשך השנים לערים כמו הרצליה, רעננה, פרדס חנה ועוד.

חינוך ותרבות:

תחומי החינוך והתרבות נחשבו מתחילת ימיה של ההתיישבות הציונית בארץ ישראל כביטוי לתחייה ולעשייה לאומית, והקיפו את מרבית חוגי היישוב. בשנים אלה נהנה היישוב היהודי מפריחה תרבותית של ממש. נוסדו תיאטראות כמו "**האוהל**" ו"**הבימה**", נוסדו **האופרה הישראלית** ו**התזמורת הסימפונית**, הוקם קולנוע "**עדן**", ובעקבותיו בתי קולנוע נוספים. בשנים אלה התפתחו השירה והספרות העברית וזכו לפריחה עם עלייתם לארץ של **חיים נחמן ביאליק** ו**שאל טשרניחובסקי**, והודות לכך חלה התפתחות נוספת בשפה העברית. לצדם של ביאליק וטשרניחובסקי בלטו יוצרים נוספים כמו **ברנר**, **ש"י עגנון**, **דבורה בארון**, **אורי צבי גרינברג**, **אברהם שלונסקי**, **נתן אלתרמן**, **אלכסנדר פן**, **לאה גולדברג** ורבים אחרים.

ענף המו"לות התפתח והוצאה לאור ספרות מקור ותרגום. עם המו"לים הבולטים נמנו הוצאת **מסדה**, **שוקן** ו**מוסד ביאליק**.

העיתונות העברית זכתה אף היא לפריחה וייצגה זרמים רעיוניים שונים. עם העיתונים שיצאו לאור נמנו עיתון "**הארץ**" שייצג את השקפתם של הציונים הכלליים, עיתוני "**הפועל הצעיר**" ו"**דבר**" שייצגו זרמים סוציאליסטיים והעיתון "**בוסתנאי**" שייצג את התאחדות האיכרים.

נוסף על כך, חל שינוי משמעותי במוסדות החינוך. מערכת החינוך התפצלה בין החינוך הדתי לזרם החילוני שהיה קשור למחנה הפועלים. התפתחו מוסדות ההשכלה הגבוהה, ה**טכניון** וה**אוניברסיטה העברית**, והשלימו את מערך החינוך היהודי בארץ ישראל מגן הילדים ועד המוסדות להשכלה גבוהה.

מסגרות חברתיות כלכליות:

תנועת "החלוץ"

תנועת "החלוץ" הוקמה ברוסיה ביוזמתו של **יוסף טרומפלדור**, כדי להכשיר עולים לחיי עבודה טרם עלייתם ארצה. עיקר פעילותה של התנועה היה אחרי מלחמת העולם הראשונה בהיקף רחב ובמקומות שונים באירופה, בארצות הברית ואף בארצות האיסלאם. סניפי "החלוץ" נתמכו ומומנו על ידי מוסדות התנועה הציונית. בשנות ה-30 מנתה התנועה כ-85 אלף חברים. חברי "החלוץ" הקימו מסגרת הכשרה מוקדמת לעולים, בטרם יעלו לארץ ישראל. ההכשרה הייתה רעיונית וחקלאית, וסייעה לעולים להתמודד טוב יותר עם הקשיים בארץ ישראל. החלוצים ראו את עצמם כ"צבא עבודה", המוכן לקבל עליו כל משימה לאומית לבניין הארץ. טרומפלדור ייעד לחברי הארגון מקצועות מרכזיים הנדרשים להתיישבות בארץ ישראל: הכשרת הקרקע, הקמת היאחזויות, סלילת כבישים ובנייה. נוסף על כך, הוחלט להקים ארגוני מגן שיבטיחו את שלום המתיישבים בארץ ישראל.

ההסתדרות הכללית של העובדים בארץ ישראל

בתקופת העלייה השנייה הוקמו בקרב היישוב היהודי בארץ ישראל שתי מפלגות פועלים: "הפועל הצעיר" ו"פועלי ציון". חלק מהפועלים היו מאוגדים במפלגות אלה, אך רבים מבין המתיישבים לא היו מאוגדים במפלגה כלשהי. המתיישבים היו עסוקים בבעיות קיומיות יום יומיות, ולא התעניינו במאבקים האידיאולוגיים בין המפלגות.

בקרב רבים התעורר הצורך להקים ארגון מקצועי של פועלים שאינו מפלגתי. בין היוזמים והתומכים להקמת ארגון כולל של פועלים היה **יוסף טרומפלדור**. הוא פרסם כרוז לפועלי ארץ ישראל חודשים ספורים לפני מותו. בכרוז קרא לאיחוד השורות, לנטישת הפילוג המפלגתי, ולעבודה משותפת למען ציבור הפועלים בארץ ישראל. בעקבות קריאתו אכן התכנסה בחנוכה 1920 ועידת היסוד של ההסתדרות הכללית של העובדים העבריים בארץ ישראל. בוועידה זו נקבעה חוקת ההסתדרות ונקבעו תחומי פעילותה.

המפלגות העבירו לטיפולן של ההסתדרות את כל הנושאים הקשורים בפועל. בכך בוטלה הכפילות שהייתה ביישוב היהודי קודם לכן, וההסתדרות הפכה לגוף מרכזי שדאג לרווחת הפועל ואיחד את כל הפועלים והעובדים בארץ לפעולה משותפת בנושאים התיישבותיים, כלכליים ותרבותיים. ההסתדרות הורכבה מאיגודים מקצועיים על פי משלח יד, ומטרתו של כל איגוד הייתה להיאבק למען זכויות הפועל החבר בו.

ההסתדרות עסקה בנושאים הבאים:

- גיוס הון להקמת מפעלים כלכליים שיספקו מקומות עבודה.
- שיפור תנאי העבודה ומתן שירותים לרווחתו של הפועל.
- טיפוח חינוך לעבודה על ידי מתן השתלמויות מקצועיות, הרחבת ההשכלה והתרבות הכללית וכן טיפוח השפה העברית בקרב הפועלים.
- קליטת עלייה ושיבוצם של העולים במקומות עבודה.

- פיתוח משקים חקלאיים.
  - ההסתדרות לקחה תחת חסותה את ארגון השמירה וההגנה.
- הערה: על הנבחן היה להציג שני תחומים בלבד ודוגמא אחת מכל תחום.

שאלה מספר 7

סעיף א'

תוכן "הספר הלבן" השני:

- ברוח הממצאים של ועדת שאו ושל הו-פסימפסון פורסם ב-1930 "הספר הלבן" של פאספילד. להלן עיקריו:
- למנדט הבריטי התחייבות כפולה הן ליהודים והן לערבים.
  - העלייה היהודית מביאה לנישולם של איכרים ערבים מאדמותיהם. לכן יש להגבילה ליכולת הקליטה הכלכלית של הארץ, תוך התחשבות במצב המשק הערבי.
  - ממשלת המנדט תנקוט צעדים לפיתוח שיטות עיבוד חקלאי מודרני במשק הערבי. עד שתושלם תוכנית הפיתוח, לא תותר העברת קרקעות מבעלות ערבית לבעלות יהודית.
  - יש להפסיק רכישת קרקעות יהודיות והתיישבות יהודית.
  - יש להקים מועצה מחוקקת שתשקף את הרכב האוכלוסייה בארץ ישראל.
- הספר מבטא נסיגה מהתחייבויות בריטניה בטופס המנדט:**
- סעיפי המנדט הדגישו את הקשר ההיסטורי בין העם היהודי לבין ארץ ישראל, וקבעו את מחויבותה של ממשלת בריטניה לפיתוח כלכלי, מדיני ומנהלי של הבית הלאומי-היהודי בארץ ישראל. "הספר הלבן" השני מגביל את העלייה וההתיישבות היהודית על פי יכולת הקליטה של הארץ והתאמתה למשק הערבי.

סעיף ב'

מטרת האיגרת:

ההנהגה הציונית והיישוב היהודי ראו ב"ספר הלבן" של פאספילד נסיגה מהתחייבויות בריטניה, כפי שניתנו בכתב המנדט וב"הצהרת בלפור". הנהגת "הסוכנות היהודית" ובראשה חיים ויצמן התפטרה. החלו הפגנות ומחאות ברחבי הארץ ובקהילות יהודיות בעולם נגד מסקנות הבריטים. על רקע תגובות אלה הוזמן חיים ויצמן לנהל משא ומתן עם ממשלת בריטניה. בסופה של ההתדיינות פורסמה מטעם ראש ממשלת בריטניה **רמזי מקדונלד** איגרת, שהוקראה בפני הפרלמנט הבריטי. האיגרת הייתה מעין איגרת הבהרה למסקנותיו של "הספר הלבן" - הבהרה כי אין בכוונת בריטניה לסגת מהתחייבויות שניתנו בטופס המנדט.

מטרת האיגרת באה לידי ביטוי בקטע:

"ממשלת הוד מלכותו תוסיף לנהל את פלסטינה לפי תנאי המנדט, כפי שאושרו ע"י חבר הלאומים" – הכוונה להמשיך במדיניות שהובטחה בכתב המנדט ועל פי ההתחייבויות הבינלאומיות. "חובה להגן על העלייה היהודית ולעודד התיישבות צפופה של יהודים נשארתי בעינה, כחובה חיובית של המנדט, ואפשר לקיימה בלי להזיק למעמדן של שאר קבוצות האוכלוסייה בארץ ישראל" – המדיניות הבריטית תמשיך לעודד עלייה והתיישבות בלי להזיק לקבוצות האחרות. באיגרת הודגשו העלייה וההתיישבות בעוד בספר הלבן הודגשה הגבלתן תוך התחשבות במשק הערבי.

שאלות גישור: המשך בניין הבית הלאומי היהודי בשנות ה-30

שאלה מספר 8

שני הישגים של הישוב היהודי בתחום הכלכלה ו/או החינוך:

- צמיחתו של היישוב העירוני הביאה לפיתוח מהיר בתשתיות, בענף הבניין ובתעשייה. מפעלים קטנים הורחבו והתפתחו למפעלי ענק כמו "נשר", "שמון", "מפעלי ים המלח", חברת החשמל, "המשביר המרכזי".
- נמל תל אביב נחנך.
- נוסדו חברות כמו קואופרטיב "אגד", חברת "מקורות", "עלית", "שטראוס" וכן נוסדה רשת מלונות "דן".
- נוסדה הבורסה לניירות ערך בתל אביב, שהרחיבה את אפשרויות גיוס ההון לפיתוח חברות כלכליות.
- בירושלים הוקמה האוניברסיטה העברית.

שאלה מספר 9

הסיבות לפרוץ "המרד הערבי":

- **הקצנה בתנועה הלאומית ערבית** – מ-1929 הקצינה התנועה הערבית את יחסה כלפי היישוב היהודי. מגמה זו בלטה בהשפעתו של **המופתי חג' אמין אל חוסייני**, שהצליח לשכנע את הציבור הערבי כי הציונות היא סכנה ללאומיות הערבית בארץ ישראל ולאיסלאם. חשוב לציין שבתקופה זו התבססה הפעילות הלאומית הפלשתינית בארץ ישראל. הוקמו "הבנק הערבי" ו"קופת האומה הערבית" שפעלה למנוע מכירת אדמות ליהודים, וגם לרכוש אדמות למען הערבים. יצאו עיתונים ערביים שהציגו את העניין הלאומי הפלשתיני, וגברה גם הפעילות בקרב תנועות הנוער. לצד המופתי פעלה **תנועת האיסתיקלאל** (עצמאות). הייתה זו תנועה מודרנית של צעירים עירוניים ומשכילים, שהתארגנו למאבק ב"הצהרת בלפור", ודרשה לבטל את המנדט הבריטי ולהקים

ממשלה לאומית ערבית בארץ ישראל. התארגנו כנופיות ערביות שמטרתן היה לבצע פיגועי טרור. עם הכנופיות נמנתה זו של **השייח' עז א-דין אל קסאם**, שהטיף למאמיניו את החובה בקיום מדוקדק של מצוות הדת. בהטפותיו טען כי על פי ההלכה המוסלמית, יש לסלק את הזרים ולהקים מדינה מוסלמית. בהנהגתו הוקמה **"היד השחורה"**: קבוצה שצברה נשק ויצאה למאבק מזוין בבריטים וביהודים. עז א-דין נהרג בקרב עם הבריטים ב-1935, וקברו הפך אתר לעלייה לרגל וסמל למאבק המזוין של הערבים, כדי לממש את שאיפותיהם הלאומיות.

- **חששם של הערבים לאבד את הרוב הערבי בארץ-** בגלל חשש זה דרשו הערבים להפסיק את העלייה היהודית, ולאסור מכירת קרקעות ליהודים, כשלב נוסף בדרך לכינון מדינה ערבית. מאבק זה היה על רקע הצמיחה ביישוב היהודי, התארגנותו והתגבשותו של היישוב לקראת מדינה יהודית עצמאית. תנועת האיסתיקלאל בשיתוף המופתי קיימה הפגנות נגד השלטון הבריטי ונגד העלייה היהודית לארץ ישראל.

- **עלייתם של הנאציזם והפשיזם באירופה החלישו את בריטניה ואת צרפת בזירה הבינלאומית.** עליית כוחן של איטליה וגרמניה בזירה הבינלאומית במחצית השנייה של שנות ה-30 השפיעה על המזרח התיכון. שתי המדינות הפשיסטיות ניסו לבסס את מעמדן במזרח התיכון ובאפריקה, תוך ערעור מעמדה של בריטניה. איטליה וגרמניה ניצלו את רגשות המרירות והאיבה של הערבים כלפי בריטניה, והידקו את הקשרים עמם. בשידורי תעמולה תמכו בדרישותיהם של הערבים, הושיטו סיוע לעיתונות לאומנית ערבית, ומוסוליני אף תמך כלכלית ב"מרד הערבי" בארץ ישראל. בריטניה שאפה להבטיח את מעמדה במזרח התיכון ובזירה הבינלאומית, וחששה מאוד מפני התקרבות ערבית-גרמנית. לנוכח חשש זה החלה בריטניה לנקוט קו פייסני פרו-ערבי, תוך הסתייגות מהתחייבויותיה להקמת בית לאומי-יהודי בארץ ישראל. ככל שגברה הסכנה למלחמה עולמית, כך נעשתה המדיניות הבריטית פרו-ערבית מובהקת. בריטניה הסכימה להעניק עצמאות לעיראק, ולהרחיב את עצמאות מצרים. עבר הירדן זכתה לעצמאות מוגבלת כבר ב-1928 (ובכך הופרדה מהבית הלאומי ממערב לירדן). צרפת נקטה צעדים דומים כלפי סוריה.

לאור ההתפתחויות במזרח התיכון התעורר חשש בקרב ההנהגה הערבית בארץ ישראל כי דווקא הערבים בארץ לא יזכו לעצמאות. עקב כך גבר המתח ברחוב הערבי, ולווה בפעולות אלימות לא רק כלפי היישוב היהודי אלא גם כלפי הבריטים, שנראו כקולוניאליסטים השוללים מהערבים את הזכות להגדרה עצמית.

- ממשלת בריטניה ניסתה להעביר בפרלמנט הבריטי הצעה **לכינונה של "מועצה מחוקקת" משותפת לערבים ויהודים** (ברור כי במועצה זו יהיה רוב ערבי ומיעוט יהודי). הפרלמנט דחה את ההצעה, ואף ביקר את הממשלה הבריטית על שהיא סוגרת את שערי ארץ ישראל בפני עליית פליטים יהודים מאירופה. התנגדות הפרלמנט הבריטי להצעת הממשלה הגבירה את התסיסה ברחוב הערבי.

שאלה מספר 10

התיישבות "חומה ומגדל" ומטרתה:

יישובי "חומה ומגדל" הוקמו על אדמות שרכשה קודם לכן הקרן הקיימת לישראל. העלייה על הקרקע החלה בשעות הבוקר המוקדמות, ונמשכה עד רדת החשכה באותו יום. היישוב הוקף בחומה, ובה מוקמו עמדות ירי ותצפית. במרכז החומה ניצב מגדל, ועליו זרקור גדול ומסביב גדר תיל שתקשה את הגישה ליישוב. כך עד הערב היה היישוב מוגן מפני התקפה ערבית. במרכז היישוב הוקמו צריפי מגורים.

בהקמת היישובים סייעו אנשי ההגנה, והתקבלו אישורים לעלייה על הקרקע מידי הבריטים. המדיניות הבריטית השתנתה עם פרסום "הספר הלבן", ועקב כך נאסרה העלייה על הקרקע. מנהיגי היישוב החליטו להמשיך במבצעי "חומה ומגדל" באישון לילה, בניגוד למדיניות הבריטית. שיטה זו פתחה פתח להתיישבות מסוג חדש גם בתנאים ביטחוניים קשים שיעצב את גבולות הארץ וישפיע עליהם.

כשהתכנסה "ועדת פיל" המתינו ביישוב לפרסום מסקנותיה. המנהיגות היהודית כבר ידעה כי הוועדה עומדת להציע תוכנית לחלוקת הארץ לשתי מדינות. ביישוב התגבשה הדעה כי יש "לקבוע עובדות בשטח" באזורים מהתיישבות יהודית. בשלב זה נראתה שיטת "חומה ומגדל" כמתאימה ביותר ליישום גם באזורים מרוחקים ומסוכנים מבחינה ביטחונית.

במשך כשנה וחצי, מחידוש ההתיישבות היהודית לאחר פרוץ המרד הערבי ועד פרסום מסקנות "ועדת פיל" ביולי 1936, עלו על הקרקע 14 יישובים במתכונת זו.

"ועדת פיל" פרסמה את מסקנותיה, והבהירה כי כוונת הבריטים ליצור שתי מדינות: ערבית ויהודית, כאשר שטחה של המדינה היהודית ישתרע על פני 17 אחוזים בלבד משטחי ארץ ישראל. עקב כך החליטה התנועה הציונית להמשיך ולהיאבק על שטחי ארץ ישראל, על גודלה של המדינה היהודית.

ההחלטה כללה תוכנית מעשית שמטרתה המשך התיישבות באזורים אסטרטגיים- חיוניים, וכן יצירת רצף טריטוריאלי בין אזורים שונים בארץ, למשל בין אזור הגליל העליון לבין הגליל התחתון.

אחר כך הוקמו יישובים בעמק בית שאן, בגבול הצפון, בדרך לירושלים ובהרי מנשה. אחד ממבצעי ההתיישבות הנודעים היה **בחניתה**. בסך הכול הוקמו במשך שלוש שנים וחצי 60 יישובים חדשים בתנאים ביטחוניים וכלכליים קשים, ובתקופת מלחמת העולם השנייה הוקמו יישובים נוספים גם באזור הנגב. ממדי ההתיישבות והמאמצים היו עצומים, ומפת הארץ וגבולותיה השתנו.

המטרה- להרחיב את גבולותיה של המדינה היהודית העתידית ולהתיישב באזורים הריקים מהתיישבות יהודית.

שאלה מספר 11

תוכנית החלוקה שהוחלט עליה בוועדת פיל:

- **הסכסוך בין יהודים לערבים אינו ניתן לגישור**, מאחר ששני הלאומים דורשים בעלות על אותה ארץ.
  - **המנדט הבריטי בתנאים אלה אינו בר ביצוע**. לכן יש לחלק את הארץ בין שני העמים.
- יש להקים **מדינה ערבית** שתכלול את עבר הירדן המזרחי וחלקים מעבר הירדן המערבי. המדינה הערבית תכלול את הרי יהודה ושומרון, את הנגב ואת השפלה הדרומית. מכיוון שחלק משטחים אלה אינם ראויים לעיבוד חקלאי, ישלמו היהודים לערבים פיצוי כספי בכל שנה.
- המדינה היהודית** תכלול את הגליל, את עמק יזרעאל, את עמק בית שאן ואת אזור החוף מראש הנקרה בצפון ועד באר טוביה בדרום. שטח המדינה היהודית לא יעלה על 17 אחוזים.
- אזור בשליטה בריטית** יכלול את המקומות הקדושים, כדי למנוע סכסוכים על רקע דתי, וכן ערי נמל חיוניות לבריטים. האזורים בשטח שיפוט בריטי יהיו ירושלים, בית לחם וסביבותיה, עכו, טבריה וחיפה. בשתי המדינות יהיו לבריטים סמכויות פיקוח וביקורת.
- הוועדה תמכה ברעיון **חילופי האוכלוסין** בין שתי המדינות: היהודית והערבית.
- החידוש הגדול** במסקנות הוועדה היה בהכרה כי שתי המדינות לעולם לא יגיעו לאוטונומיה משותפת, לכן יש לחלק את הארץ לשתי מדינות.

אפשרות ב'

על הנבחן היה לענות אל אחת משאלות הנושא של שנות ה-30 (שאלות 12-13),
ועל שתיים משאלות המבוא על שנות ה-20 (שאלות 14-17)

שאלות נושא: בניין הבית הלאומי היהודי בשנות ה-30

שאלה מספר 12

סעיף א'

שלוש מן הסיבות לעלייה לארץ ישראל בשנות ה-30:

- **מדיניות המשטר הנאצי בגרמניה והסכם העברה**
    - מדיניות המשטר הנאצי
- ב-1933 עם עלייתם לשלטון בגרמניה, החלו הנאצים לנקוט במדיניות אנטי יהודית נוקשה. מדיניות הנאצים מומשה באמצעות חוקים וצווים שהפכו את חיי היהודים בגרמניה לבלתי

אפשריים. מדיניות זו הביאה יהודים רבים להחלטה, לעזוב את גרמניה ולעלות לארץ-ישראל (55 אלף יהודים עלו מגרמניה בשנות השלושים).

○ הסכם ההעברה

הסכם שנחתם בין הסוכנות היהודית לממשלת גרמניה הנאצית ב-1933, שמטרתו הייתה להציל את רכוש היהודים שרוצים לעזוב את גרמניה. עפ"י ההסכם, בתמורה לרכוש וכספי היהודים שיעלו לארץ, תעביר גרמניה סחורות גרמניות לידי הסוכנות היהודית, הסוכנות היהודית תמכור את הסחורות בארץ ואת הכסף שתקבל תעביר ליהודים העולים. הסכם ההעברה חייב את היהודים שרכושם הוצל ורצו להגר מגרמניה לעלות לארץ.

● המצב הכלכלי בארץ ומינוי ווקופ לנציב בארץ

○ המצב הכלכלי בארץ-ישראל

על רקע משבר כלכלי בעולם במהלך שנות ה-30, חלה התאוששות כלכלית בארץ, עקב מדיניות טובה של שלטונות המנדט (יזמו עבודות ציבוריות לאנשי היישוב). ההתאוששות הכלכלית עודדה בעלי הון להגיע ארצה ולהשקיע בה. השיפור הכלכלי בארץ היווה גורם משיכה ליהודים שביקשו להגר ממדינות אירופה.

○ מינוי ווקופ לנציב הבריטי בארץ

ב-1932 התמנה ארתור ווקופ, שהיה פרו-ציוני, לנציב העליון בארץ. הוא עודד את המפעל הציוני ואת העלייה, אישר רישיונות כניסה (סרטיפיקטים) לארץ וקשר קשרים עם ראשי היישוב. יחס זה של הנציב ווקופ ליישוב עודד עלייה בשנות השלושים.

● אנטישמיות

במהלך שנות ה-30 הלכה והחריפה האנטישמיות במזרח אירופה, האנטישמיות קיבלה גיבוי מהממשלות שבמדינות מזרח אירופה. ממשלות אלו נקטו במדיניות אנטישמית שבמסגרתה הביאו לדחיקת היהודים ממשורות ציבוריות וממשלתיות ולאובדן פרנסתם ורכושם. מדיניות זו כלפי היהודים בלטה בעיקר בפולין ממנה עלו לארץ בעלייה החמישית יותר ממאה אלף יהודים.

סעיף ב'

הסיבות להתפתחות הכלכלית של היישוב:

- **עליית יהודי גרמניה** - כחמישית מן העולים עלו מגרמניה והיו משכילים ובעלי הון, שהביאו יוזמה פרטית וידע טכנולוגי. הייתה להם השפעה מרכזית על התפתחות היישוב היהודי בתקופה זו. הם פיתחו את התעשייה, המסחר ואת ההשכלה. מבחינה חברתית שינו העולים את אופיו החברתי והתרבותי של היישוב.
- **הסכם ההעברה** - הסכם שנחתם בין הסוכנות היהודית לממשלת גרמניה הנאצית ב-1933, שמטרתו הייתה להציל את רכוש היהודים שרוצים לעזוב את גרמניה. עפ"י ההסכם, בתמורה לרכוש וכספי היהודים שיעלו לארץ, תעביר גרמניה סחורות גרמניות לידי הסוכנות היהודית,

הסוכנות היהודית תמכור את הסחורות בארץ ואת הכסף שתקבל תעביר ליהודים העולים. הסכם ההעברה חייב את היהודים שרכושם הוצל ורצו להגר מגרמניה לעלות לארץ.

שתיים מן הדוגמאות להתפתחות זו :

כ-55 אלף מעולי העלייה החמישית היו עולים מגרמניה. חלקם הגדול היו בעלי הון, משכילים ובעלי מקצועות חופשיים (עורכי דין, רופאים, בנקאים, עיתונאים, מרצים, אמנים וכו'). העולים מגרמניה ורבים מן העולים מפולין, התיישבו בעיקר בערים הגדולות והזרימו לארץ הון פרטי רב שהושקע במסחר, בתעשייה ובחקלאות.

בתעשייה- הוקמו מפעלי ים המלח, חברת הסיגריות "דובק", "עלית" ו"שטראוס".

במסחר- התפתח ענף הבנקאות וכן הוקמה הבורסה לניירות ערך

כן הוקמו בתקופה זו, חברת החשמל, חברת מקורות, בתי הזיקוק בחיפה ונמל תל אביב.

ההתפתחות הכלכלית בשנות ה-30 הייתה גם הודות למדיניות כלכלית מסייעת של שלטונות המנדט. ממשלת המנדט יזמה עבודות ציבוריות כמו סלילת כבישים, הקמת מפעלים ומבני ציבור שהעסיקו אלפי עובדים.

שאלה מספר 13

סעיף א'

הנימוקים להתנגדות לפעולות בנקם הם :

- מעשי הנקם יכתימו את כבודן של היישוב.
- מעשי הנקם אינם עולים בקנה אחד עם היסודות המוסריים של היהדות והציונות.
- מעשי הנקם זורעים שנאה בין עמי הארץ ועלולים להמיט אסון על היישוב היהודי ועל הארץ כולה.

סעיף ב'

בראשית מאורעות ימי המרד הערבי עלתה השאלה בקרב היישוב היהודי כיצד להגיב על הטרור הערבי, האם לנקוט בדרך של הבלגה ולהתבסס על טיפולם של הבריטים במצב, או לנקוט בדרך של התקפה, כלומר לפעול נגד הפורעים הערבים. ארגון ההגנה נקט בדרך של הבלגה שאומצה גם על ידי ראשי היישוב היהודי באותם ימים, דוד בן גוריון וחיים ויצמן. במקרה זה תובע הוועד הלאומי לנקוט במדיניות של הבלגה-כלומר הימנעות מפעולות תגמול כנגד הטרור הערבי במטרה להשיג הישגים מדיניים. הנהגת היישוב היהודי ראתה אם כן במדיניות ההתקפה מספר סיכונים :

- הבריטים יראו בתגובת היהודים תירוץ להתנער ממחויבותם כלפי היישוב היהודי בבניית הבית הלאומי היהודי בארץ ישראל.
- הבריטים לא ישתפו פעולה עם היישוב היהודי לא בתחום הצבאי ולא בתחום הכלכלי.

- הבריטים יתייחסו אל מעשי היהודים כאל מעשי הערבים ובכך תישמט הצדקת דרישתנו מהבריטים למלא את מחויבותם כלפי היישוב היהודי.

שאלות מבוא: המשך בניין הבית הלאומי היהודי בשנות ה-20

שאלה מספר 14

שלוש התחייבויות של בריטניה על פי טופס המנדט.

סמכויות בריטניה:

השלטון בארץ וחקיקת חוקים יהיו בידי בריטניה, בתנאי שחוקים אלה יתאימו לתנאים שנקבעו בכתב המנדט. על בריטניה לשמור על סדר וביטחון בארץ. כדי לפקח על מילוי התנאים תגיש בריטניה מדי שנה דו"ח לחבר הלאומים.

התחייבויות כלפי היהודים ובנין הבית הלאומי:

- בריטניה מחויבת לבצע את ההבטחות שהבטיחה בהצהרת בלפור ב-1917. כלומר עליה לסייע להקמת בית לאומי יהודי בארץ ישראל, כי בהצהרה זו בעצם הכירה בריטניה בקשר ההיסטורי של היהודים לארץ ישראל.
- על בריטניה לדאוג לפיתוח מדיני, כלכלי ומנהלי של ארץ שיאפשר את הקמת הבית הלאומי והתפתחות מוסדות של שלטון עצמי.
- בריטניה תאפשר עליית יהודים לארץ ישראל ללא הגבלות, והתיישבות צפופה של היהודים בארץ. על בריטניה גם למסור ליהודים אדמות ממשלה ואדמות שוממות על מנת שיתיישבו שם.

בנוסף התחייבה בריטניה מספר התחייבויות כלפי כלל האוכלוסייה:

- יש לדאוג שעליית היהודים והתיישבותם לא תקפח את האוכלוסייה הלא יהודית. במקביל להקמת הבית הלאומי, יש לשמור על הזכויות האזרחיות והדתיות של כל תושבי הארץ ללא אפליה בין עם לעם ודת לדת.
- בארץ יונהגו חופש דת ופולחן. אף אחד לא יירדף בגלל דתו. כמו כן תהיה כניסה חופשית לכל המקומות הקדושים (יש בכך גם התחייבות כלפי היהודים).

שאלה מספר 15

ב-1920 נוסדה "הסתדרות העובדים הכללית". ההסתדרות הוקמה כדי לסייע לפועלים ולעובדים בארץ בתחום התעסוקה, התנאים הסוציאליים, הבריאות ובתחום החינוך והתרבות.

- פעילות ההסתדרות בתחום הכלכלי-חברתי: פעלה לספק תעסוקה לפועלים על ידי הרחבת היקף הייצור, לשם כך הקימה את תנובה ואת בנק הפועלים. ההסתדרות פעלה להגן על שכר הפועל

ועל רמת חייו, תוך השגת תנאים סוציאליים מתקדמים. הגישה הכוללת לרווחת חייו של הפועל הביאה לידי כך שההסתדרות הקימה גם קופת חולים לעובדים-”הכללית”, אגודת ספורט ”הפועל”.

- **פעילות ההסתדרות בתחום התרבותי**: הקמת תיאטרון ”אוהל”, דאגה לחינוך חקלאי ותנועות נוער, הוצאת העיתון ”דבר”. הוצאת הספרים ”עם עובד”.
- **פעילות ההסתדרות בתחום ההתיישבות**: הקמת חברת הבנייה ”סולל בונה” שסייעה בפיתוח הארץ וסיפקה עבודות בתחום הבניין. ההסתדרות סייעה רבות לקליטת העולים החדשים, בעיקר באמצעות ההתיישבות העובדת וקליטתם במוסדות הכלכליים של ההסתדרות.

שאלה מספר 16

מושב עובדים

בשנת 1920 נקנו כ-70 אלף דונם בעמק יזרעאל. באזור זה הוקמה צורת התיישבות חדשה על פי רעיונותיו של אליעזר יפה. המטרה הייתה להקים יישוב שישלב בין רכוש פרטי, יוזמה אישית ועבודה עצמית לבין עקרונות של שיתוף ועזרה הדדית.

מושב העובדים הראשון היה נהלל, ובעקבותיו קמו מושבים נוספים כגון בלפוריה (ע”ש בלפור). המאפיינים של מושב עובדים:

- התיישבות חקלאית פרטית.
- המושב הוקם על קרקע לאומית והרווח הוא פרטי של בעל המשק.
- משק פרטי שבו מתקיימת עבודה עצמית ללא העסקת פועלים שכירים.
- אחד מהערכים החשובים במושב הוא **הערבות ההדדית** בין חברי המושב.
- המושב רכש תוצרת שהוא נזקק לה במשותף, וכן מכר את תוצרתו באופן שיתופי, בין היתר באמצעות גופים כמו תנובה.

הקיבוץ (הקבוצה הגדולה)

את הקיבוץ ייסדו עולים בני העלייה השלישית, שהיו בעלי אידיאולוגיה שוויונית וקומוניסטית. הקיבוצים הראשונים היו עין חרוד ובית אלפא. הוגה הרעיון היה שלמה לביא, שניסה לתקן את הכשלים בקבוצה מימי העלייה השנייה, באמצעות הקבוצה הגדולה. המאפיינים של הקיבוץ:

- התיישבות חקלאית שיתופית ושוויונית.
- הקיבוץ הוקם על קרקע לאומית כמסגרת שוויונית (על פי הרעיון הקומוניסטי).
- לא היה רכוש פרטי, אלא הרווחים נכנסו לקופה משותפת שממנה קיבלו חברי הקיבוץ תקציב על פי צורכיהם. ”עבוד לפי יכולתך, וקבל לפי צרכיך”.
- העבודה בקיבוץ הייתה עבודה עצמית ללא העסקת שכירים.

- הקיבוץ החזיק משק מעורב עם ענפי חקלאות וגידולים רבים ומגוונים, שנועד לספק את כל צורכי החברים.

שאלה מספר 17

שניים מן הגורמים שערכו את בניין הבית הלאומי בשנות ה-20 היו:

- **המשבר הכלכלי ב-1926:** בשנים 1926-1928 פרץ משבר כלכלי בארץ. המשבר פגע בענפים הקשורים בבניין ובמסחר. מפעלים רבים פשטו את הרגל והאבטלה גאתה. בשל כך ירדו רבים מהארץ.
- **הספרים הלבנים:** הספרים הלבנים שפורסמו לאחר המאורעות עיכבו את בניין הבית הלאומי. עיכוב זה התבטא בצמצום והגבלת העלייה ובאיסור מכירת קרקעות ליהודים.

פרק שלישי - ארצות האסלאם והיהודים בהן שתי מלחמות העולם

(הערה: בפרק זה על הנבחן לענות על שאלה אחת משאלות 18-19)

שאלה מספר 18

סעיף א'

ההבדלים בדרך השליטה של צרפת בצפון אפריקה מדרך השליטה של בריטניה במזרח התיכון: **בריטניה:** השלטון הבריטי לא ניסה לחולל שינויים עמוקים בארצות הקולוניאליות שבהן שלטה בריטניה. הבריטים הסתפקו בקיום נוכחות צבאית ומנהלית בארצות הקולוניאליות, במטרה להבטיח את האינטרסים האימפריאליים הבריטיים. הבריטים נמנעו מניהול ישיר של הארצות הקולוניאליות והאצילו סמכויות לאוכלוסיה המקומית, בניהול תחומים פנימיים, שבהם לא רצו להיות מעורבים באופן ישיר. המעורבות הבריטית בארצות הקולוניאליות נועדה בעיקר לשמור על האינטרסים הצבאיים והכלכליים של בריטניה. העובדה שהבריטים מעבירים סמכויות לתושבי המקום מעידה על כך שהקולוניאליזם הבריטי נתפס כזמני.

צרפת: הקולוניאליזם הצרפתי התבסס על תפיסה של מעורבות ישירה בחיי האוכלוסייה המקומית, כשהשאיפה הצרפתית היא להעביר את התרבות והמורשת הצרפתית לחברה המקומית. הצרפתים ראו בקולוניאליזם מעין שליחות תרבותית ולפי תפיסה זו הקימו בארצות הקולוניאליות (במושבות) בתי ספר צרפתיים ומוסדות תרבות צרפתיים. דרך השליטה הצרפתית מתבססת על סיפוח מלא של המדינה (כמו באלג'יריה) או שלטון חסות עם פיקוח ישיר ומעורבות צרפתית עמוקה בנעשה במדינה.

סעיף ב'

השינוי שחל במעמד המשפטי של היהודים בצפון אפריקה בעקבות השלטון הקולוניאלי: ברוב ארצות האסלאם חלו שינויים במעמדם החוקי והמשפטי של היהודים. בוטל באופן רשמי מעמדם של היהודים כנתינים מדרגה שנייה, מעמד שגרר עימו תקנות הפרדה, הפלייה והשפלה. ברוב הארצות החל תהליך השינוי בתחום המעמד החוקי והמשפטי של היהודים כבר במאה ה-19. בהכללה ניתן לומר כי ככל שהשליטה המערבית הקולוניאלית בארצות האסלאם הייתה ישירה יותר, כך השתפר מעמדם המשפטי והאזרחי של היהודים. תהליך זה של שיפור מעמדם המשפטי והאזרחי של היהודים הגביר את הנתק עם הסביבה המוסלמית והביא להרעה ביחסים בין היהודים למוסלמים.

התמורות במעמדם המשפטי של היהודים היו שונות מארץ לארץ. **באלג'יריה** לדוגמא הוענקה ליהודים על-פי חוק אזרחות צרפתית מלאה. האזרחות הוענקה ליהודים בשנת 1870 בתוקף "צו כרמייה" (שר המשפטים הצרפתי-יהודי שהעניק את האזרחות והצו נקרא על שמו). **בתוניסיה** קיבלו רק חלק מהיהודים אזרחות צרפתית (12% בלבד).

במצריים ובעיראק, שהיו תחת שלטון בריטי, הקפידו הבריטים להכניס את נושא "שמירת זכויות האדם והאזרח" כנושא מרכזי במדיניותם. כך זכו היהודים במצריים לשוויון זכויות וגם בעיראק הושווה מעמדם של היהודים לזה של המוסלמים.

השפעת השינוי במעמד המשפטי של היהודים על תחום הכלכלה

הקולוניאליזם האירופי הביא עימו שינויים חשובים בפעילות הכלכלית של היהודים בארצות האסלאם ואפשר להם להיכנס לתחומי עיסוק כלכליים חדשים.

השינוי הבולט ביותר בפעילות הכלכלית של היהודים בארצות האסלאם היה מעבר מ"כלכלה יהודית" ל"יהודים בכלכלה": היהודים עוברים מעיסוקים יהודיים מסורתיים (צורפות, רוכלות, סנדלרות וכו') להשתלבות במקצועות חדשים שחייבו השכלה כגון; פקידים במנגנון המדינה, עורכי-דין, רופאים, רוקחים ואדריכלים. במקביל משתלבים היהודים בתחומי המסחר, הבנקאות והעיתונות (במקצועות אלה היה אחוז היהודים גבוה משמעותית מחלקם היחסי באוכלוסיה).

השינוי בתחומי התעסוקה של היהודים והאפשרויות הכלכליות החדשות שנפתחו בפניהם בעקבות חדירת הקולוניאליזם הביאו לעלייה במספר השכירים היהודים שהשתלבו בתעשייה בערים וקיימת אפילו תופעה של יציאת נשים לשוק העבודה (אם כי במספרים קטנים).

בעיראק – יהודי עיראק נהנו משגשוג כלכלי. רוב היהודים בעיראק חיו בערים מוסול, בצרה ובגדד. בערים אלו היו היהודים גורמים מובילים בחיי המסחר והבנקאות. למעשה, הן המסחר הפנימי בעיראק והן המסחר הבינלאומי היה בחלקו הגדול בידי יהודים. מצב זה נוצר במידה רבה כתוצאה ממספרם הרב יחסית של משכילים יהודים, שהתחנכו בבתי הספר של כ"ח (כל ישראל חברים) – רשת

"אליאנס" ודיברו במספר שפות (ערבית, אנגלית, צרפתית ועברית). אחוז היהודים בתחום היבוא בעיראק היה כ- 70% ובתחום היצוא כ- 40%.

משפחת **ששון** בעירק מסמלת את העוצמה שהצליחו יהודים בארצות האסלאם לצבור ממסחר וכספים. משפחה זו צברה עושר רב והייתה ידועה בנדבנותה. משפחת ששון זכתה לכינוי "הרוטשילדים של המזרח" וצאצאיה הפכו לאצילים בריטים לכל דבר – הם קיבלו תארי אצולה בריטיים, נכנסו לפרלמנט ולממשלה ועמדו בקשר הדוק עם חצר המלך העיראקי.

השפעת השינוי במעמד המשפטי של היהודים על תחום החברה

גם לפני חדירת המעצמות הקולוניאליות לארצות המזרח התיכון וצפון אפריקה אפשרו חוקי האסלאם ליהודים לשמור על דתם ותרבותם, ובהתאם לכך יכלו היהודים להקים לעצמם מוסדות חינוך יהודיים. מסגרת החינוך היסודית הייתה ה"חדר" שם קיבלו הילדים חינוך בסיסי. בהמשך למדו חלק מהילדים בישיבות לימודי דת. בנות לא קיבלו חינוך רשמי. חדירת ארצות אירופה למזרח התיכון ולצפון אפריקה השפיעה גם בתחום החינוך והתרבות וגרמה להנהגת חינוך מודרני יותר ולחדירת התרבות המערבית – "התמערבות".

- **הקמת בתי-ספר חדשים:** ב- 1860 הוקמה בצרפת חברת כ"ח (כל ישראל חברים) שמטרתה הייתה להפיץ את התרבות הצרפתית ולהאיץ את השתלבותם של היהודים בחברה המודרנית. החברה הקימה בתי ספר בארצות המזרח התיכון וצפון אפריקה. ב- 1914 פעלו כבר כ- 188 בתי ספר של כ"ח בארצות אלו. **בתוניס** לדוגמא, הוקם בית הספר הראשון של כ"ח ב- 1878 ובסך הכול הוקמו כ- 8 בתי ספר של חברת כ"ח בתוניס. בתחילת המאה ה-20 למדו רוב הילדים היהודים בתוניס בבתי הספר של כ"ח. בתי ספר אלו לימדו את השפה הצרפתית, את התרבות הצרפתית ומקצועות כלליים (חשבון, טבע וכו') לצד מקצועות הדת.

חידוש נוסף הייתה העובדה שכמעט מחצית בתי הספר של כ"ח בתוניס היו בתי ספר לבנות. דוגמא **מדמות** שחיה בתוניס. בתוניס בולטת הקריירה של הזמרת היהודייה חביבה מסיקה. בתוניס, בתקופה שקדמה לחדירת המעצמות האירופיות, בחברה המסורתית, היה מקובל שאישה תסתגר בבית ובמיוחד לא היה מקובל שאישה תשמיע את קולה ברבים. בעקבות תהליך ההתמערבות שעוברת תוניס לומדת חביבה מסיקה בבית ספר של כ"ח והיא ידעה קרוא וכתוב בצרפתית. חביבה מסיקה זכתה להצלחה עצומה בתוניס ושכרה היה גבוה אפילו יותר משכר שחקנים וזמרים גברים. [את סיפורה של חביבה מסיקה ניתן לתת גם כדוגמה לשינויים בתחום הכלכלה שעברו היהודים בארצות המזרח- יציאת נשים לעבודה, וגם בתחום החינוך.

- **לימוד בבתי ספר כלליים- לא יהודיים:** שינוי נוסף בתחום החינוך בארצות המזרח התיכון וצפון אפריקה בעקבות חדירת המעצמות האירופיות היה לימוד בבתי ספר כלליים לא יהודיים, של תלמידים יהודים. למשל, תלמידים יהודים מתחילים ללמוד בבתי ספר נוצריים של המיסיון. **בתוניס** לדוגמא, בתחילת התקופה הצרפתית, למדו רוב הילדים היהודים בבתי ספר של כ"ח, אבל ב- 1931 משתנה התמונה ורבים מאד מהילדים לומדים בבתי ספר כלליים, לא יהודים ורק 20% נותרו ברשת בתי הספר של כ"ח.

השינויים בתחום החינוך- חדירת בתי ספר אירופאים לארצות המזרח התיכון וצפון אפריקה הביאו לתהליך **התמערכות**. בתוך זמן קצר אימצו היהודים את **השפה** הצרפתית כשפת קריאה וכתובה ולעיתים גם כשפת דיבור, לצד השפה הערבית. היהודים מאמצים גם **לבוש** מערבי וגיל ה**נישואים** עולה. מתחיל תהליך של השתלבות היהודים ב**לימודים גבוהים** באוניברסיטאות.

בארצות האסלאם נוצרת הגירה יהודית פנימית מאזורים כפריים למרכזי הערים הגדולות. הסיבות העיקריות למעבר הן: האפשרויות הכלכליות שנפתחו בפני היהודים בעקבות השינוי במעמד המשפטי של היהודים. בנוסף, ריכוז היהודים במספר מצומצם של ערים, שהפכו לצמתי כלכלה מודרניים, העניק להם תחושה של עוצמה. הדוגמא הבולטת היא התפתחותה של **קזבלנקה** (עיר במרוקו) והאוכלוסייה היהודית בתוכה. לפני בוא הצרפתים הייתה קזבלנקה עיר נמל קטנה עם אוכלוסייה יהודית לא גדולה. בסוף התקופה הצרפתית כ- 1/3 מיהודי מרוקו (קרוב ל- 80 אלף נפש) מתגוררים בקזבלנקה. תהליך דומה מתרחש גם בארצות קולוניאליות נוספות: **בתוניס** בירת תוניסיה התגוררו כ- 60% מיהודי המדינה וב**טריפולי** שבלוב התגוררו כ- 30% מיהודי המדינה.

כתוצאה מחדירת המדינות הקולוניאליות לארצות צפון אפריקה והמזרח התיכון והשינוי במעמד המשפטי של היהודים עוזבים יהודים רבים את הרבעים המסורתיים ועוברים לרבעים חדשים, בצמוד לתושבים האירופאים. היהודים עברו לשכונות עשירות יותר כיוון שתחת המשטר הקולוניאלי הוסרו ההגבלות של המשטר הקודם שאסר מעבר יהודים לשכונות שאינן שכונות יהודיות מסורתיות.

שאלה מספר 19

סעיף א'

בשנות ה-30 חלו שינויים מהפכניים ביחסי היהודים עם חברת הרוב המוסלמית ועם המיעוט הקולוניאלי (אירופאים שחיו בארצות האסלאם) בארצות המזרח התיכון וצפון אפריקה. היחס ליהודים בשנות ה-30 הושפע מהסכסוך היהודי- ערבי בארץ ישראל ומההשפעה הנאצית על ארצות האסלאם. בהכללה ניתן לומר כי ככל שהסלים הסכסוך בין הערבים ליהודים בארץ-ישראל הורעו היחסים בין המיעוט היהודי וחברת הרוב המוסלמי בארצות שהיו תחת הכיבוש הקולוניאלי במזרח- התיכון ובצפון אפריקה. בארצות שהיו תחת שלטון הקולוניאליזם הצרפתי התגוררה אוכלוסייה אירופית לבנה שהושפעה מהלכי הרוח האנטישמיים שהחלו צוברים תאוצה בצרפת, על רקע המתוחות עם גרמניה הנאצית. בשנות ה-30 התחזקו מאד גורמי הימין בצרפת שהחלו להסית נגד היהודים ולהציגם כמקור המתח עם גרמניה. הלכי הרוח האנטישמיים הללו השפיעו מאד על אוכלוסיית הלבנים בקולוניות והובילו להחרפת היחסים בינם ובין היהודים. דוגמה להחרפת היחסים בין היהודים למוסלמים:

- **מאורעות קונסטנטין (1934):** מאורעות אלו שהתרחשו באוגוסט 1934 בעיר קונסטנטין שבמזרח **אלג'יריה** מהווים דוגמא להשפעת האנטישמיות על המוסלמים. בעיר זו התרחשה התפרצות אלימה וקשה ביותר שבמהלכה נהרגו למעלה מ-30 יהודים. התפרצות אלימה זו הושפעה גם

מהסכסוך היהודי-ערבי בארץ ישראל. מדובר על פגיעה קשה ביהודים שלא הייתה כדוגמתה בתקופה שבין שתי מלחמות העולם.

- **בתוניסיה** מנעו הצרפתים את ביקורו של זאב ז'בוטינסקי בשנת 1932 ואת הקרנת סרט התעמולה של הקרן הקיימת לישראל "הארץ המובטחת".

על הנבחן היה לציין דוגמה אחת.

סעיף ב'

הגורמים לשינויים שהוצגו בסעיף א':

- עליית הנאציזם בגרמניה והתעמולה האנטי-יהודית: ברוב ארצות האסלאם הורגשה במחצית השנייה של שנות ה-30 פעילות מוגברת שמקורה בגרמניה הנאצית. בהכללה ניתן לומר שהנאציזם פעלו להסיט את תשומת הלב של המעצמות הקולוניאליות – בריטניה וצרפת, מהנעשה באירופה ע"י התססת הקולוניות (המושבות – ארצות האסלאם). אחת הדרכים לכך הייתה החדרת תעמולה אנטישמית לאזורים שונים בארצות האסלאם, שאותם ראו הנאציזם כאזורים בעלי חשיבות. התוצאה הייתה החדרת חומר תעמולה אנטישמי לארצות אלה באמצעות העיתונות, השפעה על אישי ממשל שונים (מנהיגים) וארגון תנועות נוער המזדהות עם הרעיונות הנאציים. **בעירק** בלטה במיוחד הפעילות הנאצית.

- הסכסוך היהודי-ערבי בארץ ישראל: לסכסוך היהודי-ערבי בא"י הייתה השפעה על מערכת היחסים בין היהודים למוסלמים בארצות האסלאם. מדובר על המאורעות הקשים בתרפ"ט (1929) והמרד הערבי הגדול (1936-1939).

מאורעות הכותל שהיוו את הרקע להתפרצות האלימה בא"י ב-1929 מסמלים נקודת מפנה ביחסים שבין יהודים ומוסלמים בארצות האסלאם. משנה זו והילך הפך הסכסוך המקומי בין היהודים לערביי א"י לסכסוך בין התנועה הציונית והעם היהודי לעולם הערבי. כעת נוסף לסכסוך גם אופי אידיאולוגי - לאומי (המאבק על השליטה בא"י בין היהודים לערבים) ודתני. ככל שהמתח בארץ הלך וגבר, כך גם גדלה השפעתו על יחסי היהודים והמוסלמים בארצות האסלאם. במרבית הארצות קמו ועדים להגנת פלסטין הערבית, שביצעו פעולות נגד היהודים ובהן פרסום מאמרי הסתה אנטי ציוניים ואנטי יהודיים בעיתונות המקומית, ארגון חרם על סחורות יהודיות, מניעת קיום אסיפות ציוניות פומביות, איסוף כספים למען ערביי פלסטין, ארגון ימי צום או תפילות מיוחדות והשתתפות בכינוסים כלל-ערביים שנועדו לגבש עמדה ולנקוט צעדים נגד התנועה הציונית בכלל ונגד הישוב היהודי בא"י בפרט.

התוצאה הישירה של פעילות זו של הוועדים הערביים בארצות האסלאם הייתה יצירת אווירה עכורה ביחסים שבין היהודים לסביבתם בתקופה שבין שתי מלחמות העולם. בארצות הסמוכות לא"י (סוריה, עיראק, לבנון ומצריים) שבהן הייתה לסכסוך היהודי-ערבי בא"י השפעה רבה

יותר, החמיר מצבם של היהודים. בארצות אילו לימדו מורים פלסטיניים ובחלק מהן ביקר מנהיג ערביי א"י המופתי חאיג אמין אל חוסייני. התוצאה הייתה פגיעה פיזית ביהודי עיראק.

- השפעת האנטישמיות האירופית: בארצות צפון אפריקה החלה להתפשט בסוף שנות ה-30 אנטישמיות שמקורה באיטליה ובצרפת. באיטליה אימץ מנהיג איטליה מוסוליני את "מניפסט הגזע האיטלקי" שהכיל מסרים גזעניים ואנטישמיים. **בלוב** שבה שלטה איטליה ובתוניסיה שבה הייתה אוכלוסייה איטלקית גדולה, הייתה למניפסט הגזע האיטלקי השפעה ניכרת על האוכלוסייה האירופית. בצרפת מתחזקת האנטישמיות בשנות ה-30, אנטישמיות שאותה מובילות קבוצות ומפלגות ימניות-פאשיסטיות. בארצות צפון אפריקה שבהן הייתה אוכלוסייה אירופאית גדולה ובייחוד ב**אלג'יריה** שבה הייתה אוכלוסייה אירופאית גדולה (כמיליון אירופאים צרפתיים), השפיעה התעמולה הימנית הצרפתית האנטישמית וגרמה לשנאת יהודים בקרב המתישבים האירופיים הצרפתיים.